

Münxen Təhlükəsizlik Konfransında Paşinyanın tarixi saxtalaşdırmaq cəhdləri bu dəfə də baş tutmadı

Məlumdur ki, maddi və mənəvi mədəniyyət nümunələri, toponimlər, eləcə də onların tarixi xronologiyası həmin ərazidə yaşayan xalqlar haqqında məlumat verir. Tarix yazılı mənbələrdə məqsədyönlü şəkildə saxtalaşdırıla bilər. Lakin yerin altında əsrlərlə qorunub saxlanmış tarix, eləcə də toponimlər saxtalaşdırıla bilməz. Erməni separatçıların uydurma iddialarını təkzib edən yüzlərlə arxiv sənədləri və tədqiqat işləri var. Sözsüz ki, Ermənistan öz siyasi maraqlarından çıxış edərək minlərlə insanın müharibə nəticəsində öldürülməsinə, öz doğma yurdlarından didərgin düşmələrinə və digər faktlara məhəl qoymur.

Odur ki, Münxen görüşündə dövlətimizin başçısının Paşinyana məntiqli və faktlara əsaslanan cavabı ilə əlaqədar bir neçə məsələyə diqqət yetirmək istərdik. Prezident İlham Əliyevin Paşinyanın Dağlıq Qarabağın mərkəzinin Stepan Şaumyanın adı ilə adlanması haqqında məntiqsiz iddiasına cavabında Şaumyanın bolşevik olduğunu və sovet hakimiyyəti illərində bu ərazinin onun adı ilə adlandırılmasını bildirərək demişdir: “Bugünkü Dağlıq Qarabağın qondarma paytaxtının adı onun adı ilə adlandırılıb. Sual olunur, əgər Dağlıq Qarabağ qədim Ermənistan ərazisi idisə, niyə paytaxtın adı qədim erməni adı ilə adlandırılmayıb. Çünki, paytaxtın adı Xankəndidir, yəni, xanın kəndi... Stepanakert – çünki, Şaumyanın adı Stepan idi... Stepanakert bolşevikin adı ilə adlandırılıb. Bu bir daha onu sübut edir ki, həmin ərazilərdə heç bir tarixi erməni irsi yoxdur. Bu tarixi məsələ münafiqşənin necə həll olunmalı olduğunu başa düşmək üçün çox mühümdür”.

Möhtərəm Prezidentimizin də qeyd etdiyi kimi, yer adları həmin ərazilərin tarixini araşdırmaq üçün vacib mənbədir. Bu, eləcə də müasir Ermənistan ərazisindəki tarixi yer adlarına da şamil edilməlidir. Bunlardan bir neçəsi haqqında araşdırmaları diqqətinizə çatdırmaq istərdik.

Münxendə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevlə Ermənistanın baş naziri Paşinyan arasında keçirilən debatda növbəti dəfə erməni rəhbərinin tarixi faktları saxtalaşdırması və böhtan xarakterli çıxışları ictimaiyyətin diqqətindən yayınmadı. Eyni zamanda, Prezident İlham Əliyevin tarixi faktlara, sağlam məntiqə əsaslanan diplomatik çıxışı Azərbaycanda və digər ölkələrdə, əsasən də Türkiyədə böyük qürurla qarşılandı. Erməni tarixçiləri və siyasətçiləri uydurma “böyük Ermənistan” haqqında danışıqda nəzərdən qaçırmamalıdır ki, tarixi faktları nə qədər saxtalaşdırsalar da, həmin ərazilərdəki maddi və mənəvi mədəniyyət abidələrini nə qədər dağıntılara məruz qoysalar da, Ermənistan ərazisində və Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsindəki toponimlərin, eləcə də maddi mədəniyyət nümunələrinin – məscidlərin, alban kilsələrinin, qəbir abidələrinin çoxluğu bu ərazilərdə tarixən ermənilərin yaşamadıklarını sübut edir. Bütün bunları nəzərə alaraq erməni separatçıları işğal etdikləri ərazilərdə, eləcə də Ermənistandan azərbaycanlıların öz doğma ata-baba yurdlarından qovulmasından sonra, ilk növbədə, bu abidələrin dağıdılması və yer adlarının dəyişdirilməsi ilə məşğul oldular.

İndiki Yerevan şəhərinin toponiminin qədim və ya müasir erməni dili ilə heç bir əlaqəsi olmadığı məlumdur. Bu fakt ermənilərin buranın qədim sakinləri olmadığını sübut edir. Belə ki, qədim Urartu tarixinə şərik çıxmağa çalışan erməni tarixçiləri əsassız olaraq İrəvan şəhərinin adının e.ə.VIII yüzillikdə Urartu çarı I Argiştinin (e.ə.786-764) dövründə salınmış Erebuni və yaxud İrpuni qalasının adı ilə bağlamağa çalışırlar. Erməni tarixçisi Yervand Şahəziz 1931-ci ildə İrəvanda çap etdirdiyi “Qədim İrəvan” kitabında İrəvan toponimi ilə bağlı yazır: “İrəvan adının ermənicə “yereval” (görünmək – red.) və ya “yerevan qall” (aşkar olmaq, irəli gəlmək) sözləri ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.”

Şəhərin adı ilə bağlı elmi baxımdan qəbul ediləcək, həqiqətə uyğun yeganə şərh Moskva Arxeoloji Cəmiyyətinin üzvü M.Nikolskinin verdiyi şərhdir. Belə ki, 1893-cü ildə o, cəmiyyətin tapşırığı ilə burada səyahətdə olmuş, o vaxta qədər tapılmış mixi xətlə yazıları tədqiq etmişdir. M.Nikolskinin izahına görə İrəvan adı Yeriaini (Eriaini) ölkəsinin adından irəli gəlir. Onun da mərkəzi və ya baş şəhəri İrəvan olmuşdur. Bu Yeriaini ölkəsinin adı isə Urartu çarı I Rusa tərəfindən Göyçə (Sevan) gölü ətrafında zəbt etdiyi 23 ölkə sırasında olan, gölün sahilində yerləşən “Kolan-qıran” (Otsaberd) adlanan kəndin yanında tapıl-

mış yazıda həkk olunmuşdur” (bax: G.Nəcəfli. İrəvan xanlığının paytaxtı – İrəvan şəhəri. Bakı, 2017). Mahmud Kaşğariyə istinad etsək: “İr (Yer)” qədim türk sözü olub “yerin Günəşə baxan üzü”nə deyilirdi (Mahmud Kaşğari. Divanü lüğətittürk. c. IV. Bakı, 2006). Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, İrəvan toponimi türk dillərindəki “ir” – “dağın gündüştən tərəfi” və farsca “van” – “yer” sözlərindən ibarətdir. İrəvan toponiminin qədim türk teonimlərindən (ilahi adlar) törənən etnik adlar sırasına daxil edilməsi və onun qədim türklərin “İr” (“yer”) Tanrısı ilə eyniləşdirilməsi fikri daha düzgündür (bax: İrəvan xanlığı. Rusiya işğalı və ermənilərin Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi. Bakı, 2009).

İndiki Ermənistan ərazisində azərbaycanlıların yerli xalq olduğunu orada olan toponimlər də sübut edir. İrəvan xanlığının etnik tərkibinin türk tayfaları olduğunu İrəvan xanlığının ərazisindəki toponimlərdən, görkəmli etnoqraf-tarixçi Qiyasəddin Qeybullayevin tədqiqatlarından, eləcə də, İ.Şopenin əsərlərində də görmək olar: Qaraqoyunlu (Gərnibasar mahalı), Türkmənli, Qarxun (Sərdarabad mahalı), Muğanlı (Şərur mahalı), Aralx Kolanı (Karpibasar mahalı), Kolanı qırılan (Göyçə mahalı), Əmirli (Abaran mahalı) və s. tarixi mənbələr İrəvan xanlığının ərazisində Kolanı, Muğanlı, Bayat, Qaraqoyunlu, Ayrim

və s. türk tayfalarının yaşadıklarını sübut edir.

Qiyasəddin Qeybullayev “Qədim türklər və Ermənistan” adlı kitabında yazır: “İrəvan xanlığında 522 kənd vardı. Nəzərə alınmalıdır ki, bu kəndlərin siyahısı İrəvan xanlığının Rusiyaya birləşdirilməsindən əvvələ aiddir. Oxucu bu kəndlərin adlarına diqqət yetirsə, görə ki, adların hamısı türkcədir və şübhəsiz, əhalisi də azərbaycanlı idi. (bax: Qədim türklər və Ermənistan. B. : Azərənş, 1992).

1828-1830-cu illərdə ermənilərin İrandan və Türkiyədən gətirilməsi səbəbindən çox sayda azərbaycanlı kəndləri boşaldılmışdır. Bunlardan bəzilərinin adlarını diqqətinizə çatdırmaq istərdik: Qırxbulaq mahalında – Güllücə, Qara-Ceyran, Tacirabad, Bozəkli, Qaraqaya, Damcılı, Quli, Qız-Qala, Tez-Xarab, Babacur, Damagirməz, Dəlləkli, Kankan, Gög-Kilsə, Yaycı və s.; Zəngibasar mahalında – Həsənağa, Qaracalar, Ozanlar, Cəfərabad və s.; Qarnibasar mahalında – Məsimli, Kulahsız, Zöhrəblı, Qurd kəndi, Şəfiabad, Qaqavus, Şəhriyar, Kərpikli, Abdullar, Xurbaqala-Sufla, Artuz, Yappa, Əli- Mərdan, Əli-Qaraqı, Əlicə, Qədirlı, Adatlı, Taraş-Göy, Əli-Qızıl, Bulaq başı, Tərəkəmələr və s.; Vedibasar mahalında – Reyhanlı, Şirəzli, Qaralar, Saray, Çat-Karan, Qarabağlar-Sufla, Qarabağlar-Uliya, Tallasavan, Şahablı, Zəncirli,

Qızılvəran, Zəmmi, Qazançı, Xosrov və s.; Şərur və Sürməli mahallarında – Qalacık, Fərhad arxı, Boşa qışlağı, Taşarx-ulya, Örtülü Məzrə, Şaban Məzrə, Qorçı-Bayat Məzrə, Yovşan- Məzrə, Dəngəkənd (Dəmirçi qışlaq), Vəlican, Tallasavan, Çıraqlı, Sarı-Hasar və s.; – Dərəkənd-Parçenis mahalında – Qaraqoyunlu, Sürməli, Aşağı-Hüseyn, Qarabulaq, Qaraqala, Çaldaq, Qazı-Qaralı; Saadlı mahalında – Ağa-Kiçik, Məzarçıq, Pirtikan, Qara-qala, Çax-çaxlı, Çaltəpə, Mustuklu, Güruh, Parakənd, Taşqala, Baburlu, Sadıqlı, Zərincə, Aşiq Dəmirçili, Sabunçular, Kiçik-Yataq, Ka Bəhlükəndi, Çök-Arçın; Sardarabad mahalında – Cəfərxan rəncbəri, Teymurxankəndi (Dövlətabad), Qatırabad (Abdula-bad) və s.; Kəribasar mahalında: Ağ-Dəmir, Qara-Qışlaq, İnekli, Çobanya, Arpa-Havasix, Qaçabaq, İlançalan və s.; Aparan mahalında – Qotur, Tez-Xarab, Şabanlı, Qoç-bulaq, Hin- Qəzenfər, Qarabulaq, Hamamlı, Qurd-Əli, Yancık, Günbəz, Bibitaq və s.; Göyçə mahalında – Buğda təpə, Üçtəpə, Kərimkəndi, Altuntaxt-Uliya, Altuntaxt-Sufla, Ayrıca, Abaş, Axsaq-Tavus, Karvansaray, Qızılkilsə, Büyükağa, Satan-Axnac, Karvansaray, Əyricə və sair və ilaxır.

Bütün bu toponimlər göstərir ki, indiki Ermənistan ərazisinin qədim sakinləri, sözsüz ki, haylar ola bilməzdilər. Müasir Ermənistandakı arxitektura abidələrinin müsəlman üslubunda olması da bu ərazilərdə tarixən azərbaycanlıların yaşadığına sübutdur. Məsələn, İrəvanda, Sərdarabadda, Gümrüdə və Talındakı qalalar, İrəvan xanının sarayı, karvansaraylar, Şəhər, Zal-xan, Şeyxül-İslam, Mehdi bəy, Hacı Bəyim, Təpəbaşı, Hacı Əli, Hacı Fətəli, Həsənəli, Kərim bəy hamamları azərbaycanlıların həmin ərazilərdə tarixən yaratdıqları mədəniyyətin, milli-mənəvi dəyərlərin izləridir.

Şəhla NURUZADƏ,
Bakı Slavyan Universiteti
beynəlxalq münasibətlər
kafedrasının dosenti, tarix üzrə
fəlsəfə doktoru